

A CSÁSÁRI SEREG ÖSSZETÉTELE MAGYARORSZÁGON 1663-BAN

A hadsereg személyi összetételének kérdése mind a katonaszociológia, mind a történeti statisztika szempontjából érdekes kérdés. De míg a közelebbi múlttól e téren aránylag megfelelő és elégséges forrásanyag áll rendelkezésünkre, a régebbi időkre vonatkozólag nem ez a helyzet. A fő források: a tiszti nyilvántartások, az ezrednaplók és a zsoldjegyzékek közül az utóbbiakat a levéltárak csak viszonylag kései időpontban kezdték megőrizni, egyrészt, mivel nagyon gyorsan avultak, másrészt, mivel tárolásuk a szervezeti egységek – az ezredek – sűrű helyválttatása miatt nagy nehézségekbe ütközött. Sokáig nem is tulajdonítottak nagy fontosságot a legénységi állományúakra vonatkozó iratok megőrzésének, mert a közkatonák gyorsan változtak s ha szolgálatuk véget ért, saját kezükhöz kaptak katonáskodásukról szóló tanúsítványt, ami aztán, haláluk után, rendszerint elveszett. Csak a tisztekre, esetleg a tartósan szolgáló altisztekre vonatkozó jegyzékeket és iratokat őrizték meg az ezredek a XVII–XVIII. században, főleg az ezredtulajdonosok archívumaiban. Jellemző, hogy az Österreichisches Staatsarchivban, illetve a Kriegsarchivban sincsenek meg az 1700 előtti zsoldjegyzékek.¹

Emiatt a XVII. század közepének és a későbbi, törökelleni felszabadító harcoknak seregeiről a korabeli – sokszor túlzó – narratív forrásokon kívül szörványadatokra vagyunk utalva. Ezek maguktól értetődően főleg magasabb állásúakra, tisztekre, előkelő önkéntesekre vonatkoznak, a harcok névtelenjeire, közkatonákra alig. Jellemző például, hogy a Budavár visszafoglalásában résztvevők névjegyzékében közkatona neve szinte egyáltalán nem található.²

Ezért nagy a jelentősége az olyan egykorú forrásoknak, mint amilyent például az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában találhatunk, s amely, tanúvallomási, kihallgatási jegyzőkönyv lévén, nagy alapossággal készült. 1 tiszt és 21 altiszt és közkatona személyi adatait tartalmazza, éspedig nemcsak a nevet, rangot, származáshelyet és az életkort, hanem a katonai szolgálatban eltöltött évek számát is. A kézirat címe: Continuirung de Militarischen Examinis wegen Über gab der Hungarischen Graniz Vöstung von Neuhausell ... 15 Octobris Anno 1663. A jegyzőkönyv lezárásának időpontja Komárom, 1663. október 27., aláírói : Louis de la Borde (rangmegjelölés nélkül, de első helyen, valószínűleg ezredes), Dundi (talán Dundee?) Johann Obrist Lieutenant (alezredes), Mathieu Dolre Obrist Lieutenant és

¹ Az intézmény igazgatója, Dr. Otto Winter szóbeli közlése e sorok írója számára Bécsben, 1982 decemberében.

² Horváth Károly: Kik vettek részt Buda visszafoglalásában 1686. szeptember 2-án? *Historia*, III. évf., 1930. június 4–6. szám, 9–11. o.

Constantin Abstöber Regiments Schultheiß (az ezred hadbírája); valamennyien címerpecsétjükkel erősítik meg a jegyzőkönyvben foglaltakat.³

A német nyelvű jegyzőkönyv Érsekújvár töröknek való feladása után keletkezett; a vár feladásának okát kutató vizsgálathoz kapcsolódik.

Mint az közismert, az 1663 tavaszán indult török hadjáratot I. Lipót király sikertelenül igyekezett diplomáciai úton megelőzni. A török rendkívül nagy, mintegy 120 000 főnyi sereggel vonult fel. Köprülü Ahmed nagyvezér alatt. Augusztus 7-én az érsekújvári őrség Párkánynál megelőző támadást indított a török főszereg ellen, de súlyos vereséget szenvedett és kénytelen volt visszavonulni. Augusztus 16-án a gróf Forgách Ádám parancsnoksága alatt álló magyar várat, a Kisalföld és az Északnyugati Felvidék egyik kulcsát, a török roppant nagy erővel vette körül. Bár az őrség létszáma nem volt csekély – mintegy 3 500 fő – a túlerővel soká nem tudott szembeszállni, annál kevésbé, mert a Rainaldo Montecuccoli tábornok és Johann Sporck lovassági tábornok vezérlete alatt Pozsonynál álló, de kellően fel nem készült császári főerő – alig 15 000 ember – nem merte a vár felmentését megkísérelni. Ezért a löporraktár felrobbanása után Forgách a várat, 39 napi ostrom után, szeptember 25-én szabad elvonulás feltételével feladta, és a megmaradt őrséggel – közte 500 sebesülttel – eltávozott.⁴ Ezért vizsgálat indult ellene. Ennek során hallgatta ki az e célra összeült hadbíróóság a katonákat.

Mellözve ehelyütt a terjedelmes jegyzőkönyv eseménytörténeti vonatkozásait, figyelemreméltó a kihallgatott katonák személyi adatainak vizsgálata, akik valamennyien ugyanazon egységből, a Marchese Pio–ezredből valók voltak.⁵

Az Érsekújvár elestekor kihallgatott katonák jegyzéke:

Név	Rang	Származási hely	Életkor	Szolgál
Locatelli, Johann Baptist	zászlós	Görz, Friaul (Gorizia)	22 éves	25 éve
Geiger, Christoph	káplár	Villach, Karintia	56 éves	25 éve
Zettler, Andreas	káplár	Aspern, Austria	35 éves	17 éve
Davidt, Matthias	muskétás	Trebitsch, (Třebíč) Morvaország	46 éves	18 éve
König, Matthias	őrmester	"aus Francken"(Frankföld)	38 éves	20 éve
König, Bartelme	muskétás	"St.Peltn" (Sankt-Pölten) Ausztria	46 éves	25 éve
Wippel, Stephan	muskétás	Sankt Pölten	21 éves	3 éve
Erthell, Bartelme	muskétás	"Grißlingeg aus Bayern" (Bajorország)	35 éves	9 éve
Martino, Martin	muskétás	"Tarbes aus Kärnten" (Tarvis, Karintia)	36 éves	5 éve

³ Jelzete: OSZKK Fol. Germ. 328. (Címe szerint egy vizsgálati jegyzőkönyv folytatása, de az előzmény nincs meg a Kézirattárban.)

⁴ Nagy László: A magyar végvári dicsőség nyomában. Budapest, 1978, 190-191.o., valamint Magyarország történeti kronológiája. II. k., 1526-1848, Budapest, 1982. 483-484. o.

⁵ Tésai Foglár Imre: Magyar hősök emléke Bars vármegyében. Pesten, 1842. 36., 41., 78. és 80. o.

Metzker, Heinrich	muskétás	"Bötsch" (Bitsch) Lotharingia	53 éves	29 éve
Newman, Georg	muskétás	"Görlitz aus Sachstätten" (Szilézia)	49 éves	30 éve
Biber, Michael	muskétás	"Mümelstatt aus Franckhen" (Mün- nerstadt)	25 éves	2 éve
Pogner, Christoph	muskétás	"Heißlingen aus Bayrn" (Bajorország)	33 éves	6 éve
Eyfeladt, Georg	muskétás	"Wendingaus Schwabenland"	49 éves	8 éve
<i>Név</i>	<i>Rang</i>	<i>Származási hely</i>	<i>Életkor</i>	<i>Szolgál</i>
Rochberger, Wolf.	muskétás	Hadtenstein (Felső-Ausztria)	46 éves	20 éve
Leichmann, Lorenz	örvezető	Nürnberg	34 éves	8 éve
Seidtel, Georg	muskétás	Püchelsdorf, Steyr (Stájerország)	40 éves	6 éve
Petter, Jacob	muskétás	Strodten, Steyer (Straden, Stájerország)	35 éves	7 éve
Vogel, Ferdinand	muskétás	Vidermanskorf (Ausztria)	28 éves	8 éve
Pecht, Matthias	muskétás	"Pozen aus Tyroll" (Bozen, Dél-tirol)	28 éves	8 éve
Zaillinger, Hans	muskétás	"Hallneu Kirchen ob der Enns" (Wald- neukirchen bei Hall, Felső-Ausztria)	26 éves	2 éve
Schmelzer, Georg	muskétás	Fürstenfeldt, Steyer (Stájerország)	30 éves	éve

A jegyzőkönyv személyi adatai – bár mindössze egy ezred katonáira vonatkoznak – statisztikai elemzéssel alkalmasnak tűnnek bizonyos – óvatos – következtetések levonására. Elvben ugyan nem zárható ki, hogy szelektált, már régebben szolgáló társaik közt „tekintélyesebbnek” számító katonákról lenne szó, de az is figyelembe veendő, hogy vannak köztük egészen fiatalok is, és hogy ekkor toborzókerületek még nem voltak, s a zsoldos katonaság nem területi alapon, hanem „ad hoc” egészült ki, bár a felállítás és a kezdeti toborzás még földrajzilag adott ponton kezdődött el.⁶

Ám a Marchese Pio ezred ekkor már évek óta fennálló egység volt – már az 1650-es években szerepelt Magyarországon – , szervezője az a Marchese Pio de Savoya, ki 1652-ben nyitrai parancsnok volt, és aki a feladás előtti napon, 1663. szeptember 24-én Érsekújvárt maga is megsebesült. Valószínűtlen, hogy a tanúvallomások felvételénél akár területi, akár életkor szerinti válogatás érvényesült volna s úgy látszik, hogy az adatok – legalábbis erre az ezredre vonatkozóan – statisztikailag generalizálhatóak és belőlük az egész akkori seregre következtetések vonhatók le.

Ha a Marchese Pio-ezred katonáit az egész Magyarországon álló császári sereg tükrének tekintjük, akkor ez mindenekelőtt a haderő meglepően idős voltát mutatja. Az átlagos életkor ugyanis 37,3 esztendő. A mai szemlélet szerint ez katonának nagyon magas kor; akkoriban azonban, az állandó zsoldos hadseregre való átmenet időszakában,

⁶ Az ezredeknek különböző területekről való rekrutálására ugyanebben az időben, egykorú mustrajegyzékek alapján mutat rá *Heinrich Kunnert* is: Die schwäbischen Kreiskontingente im Türkenkrieg 1664 (In: Beiträge zur Kenntnis der Donauschwaben. Gedenkschrift für Friedrich Metz. Stuttgart, 1972.) c. tanulmányában, 46. o. Szerinte az 1664-ben Magyarországon harcoló két sváb-kerületi ezredben ekkor svájciak, bajorok, brandenburgiak, koburgiak, hesseniek, németalföldiek és – ami különösen figyelemre méltó – osztrák örökös tartománybeliek voltak, a tulajdonképpeni svábok a legkevésbé.

nem szokatlan. Az életkor mindenesetre azt sugallja, hogy e viszonylag idős katonák már inkább csak defenzív, semmint offenzív hadviselésre voltak alkalmasak, ami egyébként a császári hadvezetés magyarországi szándékait illetően megfelelő is, hiszen a cél ekkor, az 1660-as évek elején, nem a török kiűzése, hanem a megmaradt államterület biztosítása volt.

A katonák közül, akiknek nevét és életkorát ismerjük, csak 5 volt 20–29 éves, 9 a 30–39 éves, 6 a 40–49 éves, 2 pedig 50 éven felüli; az egyik 53, a másik – egy karintiai születésű káplár – pedig éppen 56 esztendő. Az egyetlen tiszt köztük, a 22 éves Locatelli zászlós, görzi születésű. Nála fiatalabb csak egy van, egy 21 éves muskétás. A „tizenévesek” teljesen hiányoznak. E katonák közt világosan kirajzolódik két különböző korcsoport: az egyik, a 15 évnél hosszabb szolgálatra visszatekintőké – ezek még a harmincéves háború katonái – a másik pedig az újabb katonáké. Figyelemreméltó, hogy 9 és 17 év közti időre visszanyúló katonai szolgálata a vallomási jegyzőkönyv szerint egyetlen egynek sem volt. A felsoroltak – 22 katona és tiszt – közül egyetlen sem akadt, aki szolgálatát 1647 és 1655 közt kezdte volna. Úgy látszik, ebben az időszakban egyáltalán nem vettek fel új katonákat a császári seregbe, inkább a harmincéves háború végén elbocsátottak mindenkit, akit lehetett. Az 1650-es évek közepén kezdő új katonák jobbra fiatalok: egy idősebb, 41 éves kivételével 20–28 év közt vannak, a toborzás idején. Az 5 éven belül toborzott, tehát a legfiatalabb katonák – ezek 1663-ban ötven vannak – hadiszolgálat kezdetén volt életkora átlagban 24,6 év, de a tanúvallomáskor sem idősebbek átlagban 27,6 évesnél. Az 5 közül 4 – tehát 80 % – a német-ausztriai örökös tartományokból való, Alsó- és Felső-Ausztriából, Karintiából, Stájerországból, csak 1 a távolabbi, aki Frankföldről került ide (valószínűleg Main-Frankenből). A zászlós is, akinek katonai szolgálati idejét nem ismerjük, de mint 22 esztendő, régi katona nem lehetett, szintén az ausztriai örökös tartományok egyikéből, Görz grófságból került ide, s olasz neve ellenére is osztráknak tekinthető. Így azután azt a feltevést kockáztathatjuk meg, hogy a harmincéves háború utáni császári sereg erősebben rekrutálódhatott az örökös tartományok német lakosságából, mint a korábbi. Egyébként a tanúvallomásban szereplő katonák nagy többsége – 22 közül 14 – a Habsburg örökös tartományokból való. Ha ez talán nem is minden ezredben volt így, de az ezredék többségében valószínűen hasonlóan. Tehát a császári seregben nagyrészt az osztrák-német tartományok fiai harcoltak, véreztek, hazánkban is és valószínűen más csatatereken is. Így válik érthetővé azután az is, hogy az osztrák-német tartományok lakosságszáma mért szaporodott olyan lassan a XVII–XIX. században, mint arra a népességkutatás már ismételten rámutatott. A Habsburg nagyhatalom elsősorban a saját német tartományaiból származó katonái vérével vívta ki politikai állását az akkori Európában – és hihetőleg később –, a visszafoglaló háború idején is, és ez bizonyára hozzájárult a „*ius armorum*” gondolatának alapvetéséhez is.